

Aby peníze sloužily

Regionální měny a etické banky

Rozhovor mezi Táňou Fischerovou a Radomilom Hradilom

RADOMIL: Dosavadní vývoj jedince, spočívající v procesu individualizace, v procesu pozvolného vtělování lidského já, by se dal zobrazit jako dostředivý pohyb, pohyb od perferie ke středu: člověk si začal uvědomovat sám sebe, koncentrovat se sám na sebe a ztrácet spojení s okruhem. Souběžně probíhající vývoj společnosti lze naopak charakterizovat jako odstředivý pohyb, jako rozpad soudržnosti, jako proces atomizace, jako rozplývání se směrem k perferii. Nyní by mělo dojít k obratu: Jedinec, poté co si vytvořil a upevnil svůj střed, by měl ve svém vývoji směřovat ze svého středu k okruhu, k propojování s ostatními, s přírodou, s duchem, společnost by naopak měla začít směřovat ke středu, ke stmelování - dobrovolnému a přirozenému. Jestliže se dnes snažíme nést každý své vlastní břímě, anebo v horším případě usilujeme o to, aby naše břemeno nesl někdo jiný a my abychom pokud možno nenesli nic, pak v dalším vývoji musíme naopak víc a víc přebírat břemena těch druhých. - Pokud bych se vrátil k onomu židovskému obrazu pekla a ráje, musíme se začít navzájem krmit, nechceme-li - obrazně řečeno - pomřít hladu...

Vlastně se jedná o systém vzájemné pomoci. Když jsem pobýval ve Švýcarsku, mezi tamními biodynamickými zemědělci, zaujalo mě, jak silně tam žije systém svépomoci, přičemž „svépomoc“ Švýčari nechápou jako „pomoz si sám“: ale „pomozme si navzájem a nečekejme na pomoc státu“ To je v podstatě základní myšlenka družstevnictví, nezdeformovaná naší socialistickou praxí. Bezprostředně po listopadu 1989 například švýcarští biodynamičtí zemědělci založili Spolek pro vzájemnou pomoc mezi Východem a Západem v biologickém zemědělství, začali pro nás sbírat peníze, pořádat vzdělávání, exkurze, stáže v jejich Výzkumném ústavu biologického zemědělství, praxe na farmách atd. a hlavně díky nim, díky jejich pomoci v samých začátcích je dnes u nás ekologické zemědělství tam, kde je.

Mimochoodem, když člověk studuje naše prvorepublikové kempeličky, zjistí, že se rozlišovaly záložny vedené úřednický a potom naprosto převažující záložny vedené činovnícky. Slovo činovník už dnes prakticky neznáme, mně ale přijde v této souvislosti velmi hezké. Celý náš společenský systém se postupně stává čím dál víc úřednickým a čím dál méně činovníckým - a měli bychom se přičinit, aby se to změnilo, jinak na to zajdeme. Měli bychom se začít činit.

Shodou okolností jsem v Sedmé generaci nedávno četl Článek Nadi Johanisové ze seriálu o ekonomických disidentech, věnovaný Silvio Geselioví. Gesell byl ekonom valonsko-německého původu, žijící ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století, a co mu především leželo na srdci, byla reforma ekonomického systému. Říkal, že je třeba zbavit peníze jejich přílišné moci nad ekonomikou společností, a to tím, že se zruší úrok, respektive že se pozitivní úrok nahradí úrokem negativním, který by platil ten, kdo by peníze uchovával. Měl to vymyšlené tak, že by se na bankovky lepily kolky, jinak by ztratily platnost. - Připomíná mi to Steinerem

prosazovanou instituci stárnutí peněz: Steiner chtěl, aby peníze při svém oběhu stárly a přitom procházely třemi kategoriemi, z kupních se stávaly půjčovnými a nakonec darovacími.

Chci tím říci, že alternativní koncepty existují a je po čem sáhnout.

Otázka peněz mi dnes přijde jako jedna z klíčových pro fungování ekonomiky a jeho proměnu. Když se podíváme na státní dluhy, na roli ratingových agentur, na burzovní spekulace, na moc financí, vidíme, že otázka kapitálu je velmi neprůhledná, a přitom rozhodující...

TÁŇA: Ano, na poli finančnictví došlo k zásadnímu posunu k horšímu. Na příkladu Silvio Geselia, kterého jste zmiňoval, je ovšem vidět, že ten zápas o osvobození se z područí moci peněz tady byl vždycky. Silvio Gesell možná znal teorii Rudolfa Steinera o tom, že peníze musí stárnout jako každé jiné zboží, protože jinak to vede k nezdravému hromadění, které je rakovinou v těle ekonomiky, možná na to přišel sám, protože to bylo „ve vzduchu“. Mluvil o tom, že máme-li kupříkladu košík jablek, který pěstitel chce prodat, a na druhé straně člověka, který má peníze a chce jablka koupit, je pěstitel tlačěn k rychlému prodeji, jinak budou jablka znehodnocena. Ten, kdo má peníze, o ně však nepřijde, protože na rozdíl od jablek se bankovky nezkaží. Může tedy čekat na to, až bude majitel nucen jablka prodat za nižší cenu. Gesell tedy uskutečnil v praxi to, co navrhl Rudolf Steiner: vytvoření systému, kde by peníze při nečinnosti stárly, byly by zatížené uživatelským poplatkem. Namísto placení úroku těm, kdo mají víc peněz, než potřebují, je nutné udržet je v oběhu. Lidé budou v případě, že peníze zadrží u sebe a nedovolí jim, aby obíhaly, platit malý poplatek. Zatímco úrok je soukromým ziskem, tento poplatek by byl ziskem veřejným. Sloužil by jako příjem pro stát a ten by tak mohl snížit daně. Ve třicátých letech minulého století se na základě jeho návrhů v Rakousku, Francii, Španělsku nebo USA uskutečnily experimenty s volnými penězi. Nejúspěšnější bylo rakouské městečko Wörgl. Vydali volné peníze a opravili za ně cesty, mosty, zlepšili veřejné služby, platili jimi místním řemeslníkům a obchodníkům. Poplatek za používání činil jedno procento za měsíc. Ten, kdo měl na konci měsíce bankovku u sebe, na ni musel nalepit kolek v ceně jednoho procenta. Tak bankovky obíhaly a lidé dokonce platili daně dřív, aby nemuseli poplatek platit. Zatímco všude v Evropě zápasili s rostoucí se nezaměstnaností, tady za rok klesla nezaměstnanost o 25 procent a poplatky šly na veřejné účely. Když se o tento model začalo zajímat dalších tři sta měst, zasáhla rakouská centrální banka, která se začala obávat ztráty monopolu, a zakázala městské radě tisknout vlastní peníze.

Ten příklad uvádím proto, že je vidět, že tento zápas není nový. Za tu dobu se však ještě prohloubily nekalé praktiky majitelů peněz. Zrušily se veškeré regulace, peníze se odpoutaly od reality a staly se předmětem spekulace. Peníze se dnes vytvářejí z dluhu. To je naprosto šílená situace, která nemůže vést jinam než k velkému krachu celého finančního systému, což hybatelé těchto věcí nepochybně vědí. Peníze jsou už pouze virtuální.

Po druhé světové válce přibližně do sedmdesátých let minulého století peníze ještě plnily funkci směnného prostředku, existovala vazba mezi penězi a výrobou zboží. Potom s nástupem neoliberalismu se uvolnila vazba dolaru na zlato, zrušily se regulace a zrušil se zákon, který odděloval obchodní a investiční bankovníctví. Finanční transakce nepodléhají zdanění. Do tohoto procesu není zapojena práce, není vytvářena žádná přidaná hodnota, jde o velké globální kasino, kde se peníze ohromnou rychlostí přesouvají z jednoho konce na druhý. Dluhy už není schopen zaplatit žádný stát na světě a každý je ohrožen spekulanty.

Když mluvíte o regionálních měnách, zastavil bych se kratičce u bavorského platidla Chiemgauer, které bývá uváděno jako v současnosti jeden z nejúspěšnějších projektů lokální či regionální měny. Málo se ví, že ten projekt vzešel od žáků desáté třídy waldorfské školy v Prienu a jejich učitele ekonomie Christiana Gelleriho, je to tedy projekt inspirovaný anthroposofickým pojetím ekonomie a sociálního organismu. Chiemgauer existuje jak v podobě bankovek, tak i v podobě elektronické; spolek, který je nositelem projektu, má tři tisíce členů, z toho je asi šest set firem a dvě stě obecně prospěšných spolků. Chiemgauer také stárne, na bankovky se musí lepit kolky v hodnotě dvou procent hodnoty bankovky. O celém projektu se mluví jako o „zkrocení peněz« - peníze, které nevládnou, nýbrž slouží. Myslím, že ten projekt je velmi dobrý, na druhou stranu si nedělám iluze o jeho životaschopnosti: stát, tak jak je dnes řízený, musí dříve či později podobné projekty zakázat, protože mu zde unikají daně. Zásadní řešení tedy podle mého názoru nespočívá v zavádění regionálních měn, ale v proměně celého národního a globálního finančnictví po vzoru toho, jak se s penězi zachází ve zmíněných projektech.

O tom „krocení“ peněz ostatně mluvil už Rudolf Steiner v takzvaném Národohospodářském kurzu, tedy v kurzu pro studenty národohospodářství. Říká, že člověk nemá peníze nechávat jen tak vtékat do oběhu a dávat jim naprostou volnost, aby si dělaly, co chtějí. Přirovnává peníze k jezdeckému koni, kterého je třeba dlouho cvičit a krotit, má-li být opravdu použitelný. Řekl bych, že dnešní globální toky peněz jsou pro obyčejného člověka naprosto neprůhledné, „nechočené“ jenomže tím, že do nich nepronikáme svým vědomím, umožňujeme různým finančním magnátům, bankéřům apod., aby si je řídili po svém, ke svému prospěchu a k naší zhoubě. Že je celý finanční systém neudržitelný, o tom vypovídá i neustálý růst státního dluhu, a to nejen u nás, ale ve všech zemích, a také růst podílu tohoto dluhu na hrubém domácím produktu, narůstání hodnoty úroků atd. Stručně řečeno, čím dál větší podíl toho, co se v zemi vyprodukuje, se musí vynakládat na splácení úroků, a směřuje tedy do soukromých kapes. Domyšleno do důsledků, jsou zde jen dvě otázky: kdy a jak tento systém zanikne a čím bude nahrazen.

Chiemgauer není jediný. V mnoha zemích (Švýcarsko, Německo ad.) existují různé formy dobropisů a princip je stejný. Komplementární měna, směnitelná za platnou měnu, která podporuje místní podnikání a zaměstnanost a pomáhá překonat krizi v místě. Známy alternativní ekonom Richard Douthwajr navrhoval zavedení několika komplementárních měn - lokální, regionální a globální. A podle vedoucího ekonoma Deutsche Bank Thomase Mayera by řeckou situaci pomohla vyřešit komplementární měna, tzv. geuro. To je určitý průlom v myšlení současných finančníků. I když byl jeho názor odborníky samozřejmě většinově odmítnut, protože jsou stále pod vlivem neoliberalních teorií, je vidět, že už i v těchto kruzích začíná svítat. Thomas Mayer vycházel z toho, že reálná hodnota eura je v různých zemích rozdílná kvůli nevyrovnanosti reálných vnitřních směnných kurzů a tomu by mohla napomoci právě doplňková měna. Tyto dva souběžné druhy peněz by nepochybně pomáhaly do doby, než by celá společnost přešla na peníze bez úroků. I Silvio Gesell mluvil o tom, že by „parkovací poplatky« šly jako příjem státu nebo obce, takže stát nemusí projekt zakazovat pro unikající daně, jak zmiňujete. Navíc by zpočátku systém fungoval tak, že doplňkové peníze jsou směnitelné za oficiální měnu, ve které se platí daně. Těmi, kdo jsou proti, jsou tedy především finanční kruhy, bankéři, kteří by tím přišli o podstatnou část své moci a vlivu. Dřívější úspěšné pokusy vždy zakázaly banky a bankéři, kteří je řídí. Oni pak ovlivňují politiky.

Když už jste zmínil Národohospodářský kurz Rudolfa Steinera, je dobré si ještě jednou připomenout, že v něm upozornil na nutnost správného uchopení podstaty peněz, což si také málokdo uvědomuje. Rozdělil je na tři druhy. Na peníze kupní, půjčovní a darovací, jak jste už zmínil, přičemž říká, že ony půjčovní peníze časem musí přejít v darovací. Nedělí také peníze na levné a drahé, ale na mladé a staré. Mladé mají hodnotu půjčovní, darovací mají velký význam pro svobodný duchovní život.

Zmatení podle něho vzniká právě proto, že „se směšují peníze půjčovní, kupní a darovací, zatímco se tyto peníze od sebe ve skutečnosti oddělují. Neponechá-li se věc libovůli, ale vnese se do ní soudnost, stačí postavit nutná asociativní sdružení mezi kupní peníze, půjčovní peníze, darovací peníze a obnovu peněz. Nesmíte toho, kdo peníze půjčuje, nechat, aby je půjčoval bez jakéhokoli smyslu, nýbrž tento člověk bude ve spojení se svou asociací.“

Domnívám se, že z těchto jeho myšlenek vychází spousta pozdějších návrhů v této oblasti, které jsme zmiňovali výše a jejichž další rozpracování a uskutečňování je stále aktuálnější. Čím bude stávající systém nahrazen, se tedy zdá být jasné. Ovšem kdy a jak tento systém zanikne, to je ve hvězdách. Víme však, že cesta už tady je naznačena. Je jí vytváření komplementárních měn, které pomohou jak momentálně přežívat krizi, tak připravovat budoucnost bez úroků.

Podívejme se ještě na státní dluh. Václav Umlauf použil přirovnání, které mě jako vzděláním zemědělcem oslovuje: Naše vláda dojí krávu, a čím méně mléka kráva dojí, tím méně jí dává nažrat. A když už jí není čím krmit - seno bylo zprivatizováno neboli rozkradeno - pošle ji na pole orat, místo koní, kteří jsou už také zprivatizováni a snědení. Teď už je jen otázkou času, kdy kráva pojde vyčerpání, podobně jako v Řecku. A zahraniční lichváři, nadnárodní finanční organizace a bankéři, uznale klepou naší vládě na ramena - a už se těší, jak se ujmou zadluženého pole.

Prostým selským rozumem je zřejmé, že systém založený na zadlužování může mít jen omezenou životnost a že po něm zbudou jen dluhy. Pokud bych zjistil, že správce statku statek vytrvale zadlužuje, bude první, co mě napadne, jestli se on náhodou nespřáhl s věřiteli, tedy jestli jeho cílem není dosáhnout zadlužením toho, aby statek musel být nakonec předán věřiteli, a jestli on za to nedostane od věřitele svůj podíl. - Přiznám se, že jsem dodnes nepochopil, kdo jsou ti věřitelé, kterým my i všechny ostatní státy dlužíme, kdo nám vlastně půjčuje ty bilionové částky i přesto, že je jasné, že je nikdy nebude možné splatit, ba že dříve či později nebude možné splácet už ani úroky a že nezbude, než nám dlužníkům zabavit majetek - anebo dluh zrušit, odmítnout, neuznat jeho platnost...

Myslím si, Radomile, že otázku, kdo jsou věřitelé a co tím sledují, už jsme částečně zmínili výše. Je to zřejmě ta úzká skupina lidí mocných, která dnes drží v rukou bohatství celého světa. Ty peníze jsou virtuální a žádnou hodnotu nemají. Hodnotu však mají všechny statky nutné k přežití. Dluhy je naprosto nutné odpustit, protože jsou nesplacitelné, což tito lidé vědí. Předtím však nepochybně nám malým „dlužníkům«, ale i celým státům zabaví majetek. Až náš dnešní finanční systém klekne, budou mít v ruce všechny komodity nutné k životu. Vodu, energetické systémy, výrobu potravin, komunikační systémy i mocenský aparát. Je to tiché přerozdělování všeho podstatného, co člověk potřebuje pro život. Je to přesně tak, Jak to líčíte. Správce statku je spřažen s věřiteli za podíl na statku a na moci s jeho užíváním spojené.

Asi se, Táňo, shodneme na tom, že peníze nejsou příčinou zla, které ve světě panuje, a že zrušením peněz by se nedosáhlo jeho odstranění, jak se někteří lidé domnívají. Problém je pouze v tom, jak se s penězi zachází, jak se řídí či neřídí jejich toky. A stejně tak, myslím, nejsou příčinou zla apriori ani banky jako ústavy sloužící k zapůjčování peněz. Jestliže by motivem půjčky bylo umožnit půjčujícímu si, aby mohl realizovat svůj záměr, a nikoli maximalizovat věřitelův zisk, jestliže by tedy ten, kdo si půjčuje (respektive uspokojení jeho potřeb), byl cílem a nikoli prostředkem k tomu, aby z něho věřitel vyždímal co nejvíc peněz, pak by banky dělaly to, co mají, a v sociálním organismu, v jeho ekonomické sféře, by působily zdravě. Pokud je ale jejich hlavní starostí brát a obohacovat se, nikoli dávat a přinášet bohatství druhým, způsobují ve společnosti nemoc. Vy jste, Táňo, letmo zmínila etické banky - mohla byste tento pojem poněkud objasnit a uvést nějaký příklad?

Zmínila jsem už způsob fungování prvorepublikových kempeliček. V etických záložnách se všechno odvíjí od dvou základních pilířů. Banka funguje jako družstvo rovnoprávných členů a nepožaduje úrok. Úvěry jsou levné a ručí za ně všichni členové. Úvěrová družstva nemají akcionáře, kteří očekávají svůj zisk. Ve své knize 'Kde peníze jsou služebním, nikoliv pánem' Naďa Johanisová ukazuje, že na podobném principu funguje dnes například švédská banka JAK: „Švédská banka JAK Medlesbank má přes dvacet tisíc střadatelů a vklady v hodnotě zhruba 50 milionů eur. Jejím hlavním posláním je půjčování peněz, ale - bez úroku. JAK Medlesbank je družstvo, plně vlastněné svými členy. Řízení banky opět vychází z demokratického principu 'jeden člen - jeden hlas'. Členové nejen že banku de facto vlastní a nepřímo se podílejí na jejím řízení: každý z nich navíc po přijetí za člena zaplatí malý členský podíl, každoročně platí členské příspěvky a co je asi nejpozoruhodnější - stovky členů se dobrovolně podílejí na osvětové činnosti banky. Vydávají bankovní čtvrtletník, pořádají výstavy a snaží se přispívat k druhému velkému cíli banky - k reformě ekonomického systému, který považují za neudržitelný. Část členů je ochotna pracovat pro banku zadarmo a lidé bance svěřují své úspory, aniž by za ně vyžadovali úrok. Za své úspory namísto úroků dostávají bodíky, které jim umožní - po minimálním spořicí období šesti měsíců - požádat banku o tzv. základní půjčku. Její výše závisí na bodech, které jim banka přiznala, a ty na množství peněz, které měli uložené, a na době, po kterou peníze v bance byly.

Naďa Johanisová uvádí i příklad. „Pokud jste si během roku naspořili dvacet tisíc, můžete si buď vypůjčit dvacet tisíc a splatit je během příštího roku, nebo si můžete vypůjčit deset tisíc a splácet je dva roky. Zároveň si můžete také vybrat svých naspořených dvacet tisíc. Můžete v této fázi požádat i o dodatkovou půjčku, jejíž výše bude záviset jednak na vašich dosavadních bodících, jednak na aktuální situaci. Dodatečné bodíky, potřebné pro tuto další půjčku, si ale musíte během jejího splácení 'vysloužit'. Banka spočítá, kolik bodů přesně potřebujete, a vy si budete během splácení dluhu povinně spořit dohodnutou částku. V den, kdy bude úvěr splacen, budete mít splněny i body - a k tomu příslušnou částku peněz v bance. V závěru oddílu o této bance Naďa Johanisová uvádí příklad člověka, který měl hypotéku u komerční banky a po čtyřech letech splácení, kdy splatil 13 476 švédských korun, se mu dluh snížil o pouhých 300 korun. Zbytek šel na splácení úroků. Díky bance JAK, jejímž členem se stal, dostal půjčku a za dvanáct let svoje dluhy splatil. I v současnosti je častým důvodem pro žádost o úvěr u banky JAK splácení hypotéky u komerční banky. Takovéto etické banky tedy působí zdravě, jak říkáte, a jsem přesvědčena, že v budoucnosti ani nebudou jiné banky existovat. Ozdraví se tím samozřejmě i celý sociální organismus.

Představa takového bankovníctví je tak trochu jako z jiného světa, nicméně takové banky existují a dokonce vzkvétají. Příkladem může být německá GLS Bank, která vznikla již před čtyřiceti lety, a to jako anthroposofická iniciativa, tedy na základě Steinerových poznatků o zákonitostech sociálního organismu a pokynů pro jeho ozdravení. Také tato banka funguje jako družstvo, vklady střadatelů dosáhly ke konci roku 2011 výše bezmála dvou miliard eur a v posledních letech banka navzdory krizi zaznamenává meziroční růst o několik desítek procent. Jak říká vedení banky, zisk pro ně není cílem, nýbrž důsledkem jejich činnosti, a ze zisku pak banka podporuje tisíce různých veřejně prospěšných projektů v sociální a ekologické oblasti (v roce 2011 jich bylo 17480). Za svou činnost dostala GLS již celou řadu ocenění, stala se například německou bankou roku 2010, a zatím posledním oceněním, uděleným v květnu 2012, byla cena European Sense Investing Award.

Když si vedle těchto příkladů postavím u nás běžné banky a jejich systém založený na bezostyšném vykořisťování, odírání a ždímání jak střadatelů, tak příjemců půjček, ukáže se zvrácenost dnešního systému v plné nahotě. Půjčky, u nichž dlužník nakonec kvůli úrokům splatí dvakrát tolik, než si vypůjčil, vedou lidi do otroctví. Pod hrozbou exekuce majetku a ztráty existenčních jistot si stůj co s musí udržet své zaměstnání a svůj příjem bez ohledu na zda je tato práce naplňuje, zda odpovídá jejich záměrů s nimiž vstoupili do této inkarnace, a také bez ohledu to, jaké má jejich práce sociální a ekologické dopady, i to, jak s nimi zaměstnavatel zachází. Musí být prostě slušní a stávají se otroky.

V této souvislosti bych zde rád uvedl dva citáty, které jsem shodou okolností včera našel na pomníku oběti první světové války v jednom středočeském městečku:

Necht' není otroků ni vyděděných, jen volných občanů a stejně cenných.
A. E. Mužík

Žádná moc tohoto světa, a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národa vzdělaného, ušlechtilého a statečného v poddanství a otroctví.

T G. Masaryk

Kapitola z knihy: Láska nevládne, láska tvoří – Hledání cest k proměně společnosti